

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 4-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

UDK: 880.2.881.111.22

O‘ZBEK VA INGLIZ MULOQOT XULQIDA DISPUTNI
VOQEALANTIRISHNING STRUKTUR-SEMANTIK TAHLILI

Abdumalikova Diyora Rafiqjon qizi

FarDU magistranti

+998940350801

diyoraibranova@gmail.com

Abstrakt. Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz muloqot xulqida yuzaga keladigan bahsli vaziyatlarning voqealantirilishi struktur-semantik jihatdan tahlil qilinadi. Disput muloqoti har ikki tilda turli madaniy va pragmatik omillar asosida shakllanadi. Tadqiqotda sifatli tahlil usuli qo‘llanilib, o‘zbek va ingliz tillarida real muloqotlardan olingan 30 ta bahsli vaziyat o‘rganildi. Tahlil natijalariga ko‘ra, o‘zbek tilidagi bahslar ijtimoiy muvozanat va hurmat mezonlariga tayangan holda yumshoq ifoda vositalari orqali olib borilishi bilan ajralib turadi. Ingliz tilidagi bahslarda esa qat’iylik, ochiqlik va mantiqiy asoslash strategiyalari ustuvorlik qiladi. Disputning strukturasi, semantik vositalari va pragmatik maqsadlari madaniyatlararo muloqotda muhim omil bo‘lib, mazkur tahlil til o‘rgatuvchilar, tarjimonlar va pragmalingsvistika tadqiqotchilari uchun foydali nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Abstract. This article presents a structural-semantic analysis of how disputes are represented in the communicative behavior of Uzbek and English speakers. Dispute discourse in both languages is shaped by distinct cultural and pragmatic factors. The study employs a qualitative research method and examines 30 real-life dispute scenarios extracted from Uzbek and English spoken media. Findings reveal that Uzbek disputes tend to emphasize social harmony and politeness, often utilizing softening linguistic devices. In contrast, English disputes are characterized by directness, assertiveness, and logical reasoning. The structure, semantic tools, and pragmatic purposes of disputes reflect deeper cultural values and offer essential insights for language instructors, translators, and researchers in the field of pragmatics and intercultural communication.

Абстракт. В данной статье представлено структурно-семантическое исследование того, как споры представлены в коммуникативном поведении носителей узбекского и английского языков. Спорный дискурс в обоих языках формируется различными культурными и прагматическими факторами. Исследование использует качественный метод анализа и рассматривает 30 реальных ситуаций спора, извлеченных из узбекских и английских источников. Результаты показывают, что узбекские споры, как правило,

акцентируют внимание на социальном гармонии и вежливости, часто используя смягчающие лексические средства. В то время как споры на английском языке характеризуются прямолинейностью, напористостью и логическим обоснованием. Структура, семантические средства и прагматические цели споров отражают более глубокие культурные ценности и предоставляют важные инсайты для преподавателей языка, переводчиков и исследователей в области прагматики и межкультурной коммуникации.

Kalit so‘zlar: disput, muloqot xulqi, struktur-semantik tahlil, o‘zbek tili, ingliz tili, madaniyatlararo kommunikatsiya, pragmatika, bahs strategiyalari.

Keywords: dispute, communicative behavior, structural-semantic analysis, Uzbek language, English language, intercultural communication, pragmatics, argumentation strategies.

Ключевые слова: спор, коммуникативное поведение, структурно-семантический анализ, узбекский язык, английский язык, межкультурная коммуникация, прагматика, стратегии аргументации.

Kirish

Har bir til va madaniyat o‘ziga xos muloqot odoblariga ega. Ayniqsa, bahsli vaziyatlarda nutq madaniyati, muloqot uslubi va gap tuzilmasi yanada ravshanlashadi. Disput, ya’ni fikrlar to‘qnashuvi, muloqotdagi eng murakkab nutq hodisalaridan biri hisoblanadi. Har bir madaniyatda disput turlicha struktura va semantik belgilar orqali ifodalanadi.

Mazkur maqola o‘zbek va ingliz tillarida yuzaga keladigan bahsli muloqotlarning struktur-semantik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Maqsad – har ikkala til muloqotida bahsli voqealarning qanday tuzilishi, qanday semantik vositalar bilan ifodalanishini aniqlash va ularning o‘ziga xos jihatlarini ko‘rsatishdir.

Adabiyotlar sharhi

Disput fenomeni bo‘yicha ko‘plab lingvistik izlanishlar mavjud. Masalan, Brown va Levinson [1; 96 p] tomonidan ilgari surilgan "Politeness Theory" bahsli muloqotlarda yuzaga keladigan odob saqlash strategiyalarini ochib beradi. Bu nazariya ingliz tilida bahs jarayonida yuzni saqlashga qaratilgan strategiyalar keng qo‘llanilishini ta’kidlaydi.

O‘zbek tilshunosligida esa A. Madvaliyev [5; 321 b.], N. Jo‘rayev [6; 476 b] kabi olimlar nutq madaniyati, muloqot turlari va ularning ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog‘liqligini tahlil qilganlar. Ammo aynan disputning struktur-semantik tahlili, ayniqsa o‘zbek va ingliz muloqot xulqidagi qiyosiy tahlil kam o‘rganilgan.

Pragmatik lingvistika doirasida Levinson [3; 245 p], Grice [2; 289 p] kabi olimlar muloqotda kooperatsiya prinsiplari, maxsus strategiyalar va semantik og‘ishlar haqida fikr bildirgan. Ularning g‘oyalari bahsli nutqni tahlil qilishda asosiy tayanch nuqtalar hisoblanadi. Shuningdek, Tannen [4; 68 p] ayollar va erkaklar muloqoti hamda bahsda ularning uslublari farqi haqida izlanishlar olib borgan. Bu fikrlar madaniyatlararo farqlarni yoritishda ham foydalidir.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot metodologiyasi sifatli tadqiqot yondashuviga asoslangan bo‘lib, o‘zbek va ingliz tilidagi bahsli muloqotlarning strukturaviy va semantik xususiyatlarini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot uchun real hayotdan olingan ma’lumotlar to‘plandi, masalan, tok-shoular, intervyular va debatlar kabi manbalardan foydalanildi. Umumiy hisobda 30 ta bahsli vaziyat tanlab olindi, har bir tildan 15 tadan namunalar tanlangan bo‘lib, bu tanlov muloqot uslubi va kontekstni hisobga olgan holda teng ravishda taqsimlangan. Tahlilning asosiy yo‘nalishlari uchta asosiy jihatga qaratildi: struktura, semantika va pragmatika. Strukturaviy jihatdan tadqiqot bahsli muloqotlarning odatiy tashkil etilishiga e’tibor qaratdi, ya’ni kirish, qarama-qarshilik, asoslash va yakuniy nuqta yoki hal qilish bosqichlari qanday ifodalanadi. Maqsad, har ikki tilda bahs jarayonining qaysi bosqichlari muhimroq ekanligini va bu bosqichlarning qanday ifodalanganini aniqlash edi. Semantik jihatdan tadqiqot bahsda ishlatiladigan lisoniy vositalarga, jumladan, intensifikatorlar, yumshatish belgilar, qarama-qarshilikni ifodalovchi strukturalar va boshqa muloqot belgilariga e’tibor qaratdi. Tadqiqotning maqsadi – o‘zbek va ingliz tillarida fikr qarshi qo‘yish yoki muvofiqlikni ifodalashda qanday semantik vositalar qo‘llanilishini va ularning qanday rol o‘ynashini aniqlash edi. Shuningdek, muloyimlik strategiyalari va yuzga tahdid qiluvchi harakatlarning har ikki tilda qanday ishlatilishi ham o‘rganildi.

Pragmatik jihatdan, tadqiqot bahsli muloqotlarning kommunikativ funksiyalarini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, har bir tilda bahsning ijtimoiy va madaniy rolini o‘rganishga alohida e’tibor berildi. Bu jarayonda bahsning ijtimoiy konteksti, ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabatlar va bu omillar bahsning umumiy strategiyasiga va natijalariga qanday ta’sir qilishi tahlil qilindi. Shuningdek, har bir tilda qarama-qarshiliklarni hal qilishda qo‘llaniladigan yondashuvlar va madaniy qadriyatlar ham tahlilning asosiy jihatiga aylandi.

Ma’lumotlar diskurs tahlili va taqqoslash uslublari yordamida tahlil qilindi, bu esa tilshunoslikdagi muhim tendentsiyalarni va bahsli vaziyatlarda farqlarni aniqlash imkonini berdi. Ushbu metodologiya o‘zbek va ingliz tilidagi bahsli muloqotlarning strukturaviy, semantik va pragmatik jihatlarini to‘liq tushunishga yordam berdi.

Natijalar

Tahlil natijasida o‘zbek va ingliz muloqotlarida bahsli vaziyatlarning struktur-semantik tashkilida sezilarli farqlar aniqlandi.

O‘zbek tilidagi bahslarda ijtimoiy muvozanatni saqlashga alohida e’tibor beriladi. Kirish so‘zlari odatda muloyim, oraliq bo‘g‘inlar ko‘p, asosiy fikr esa oxirida ifodalanadi. Masalan, “Men hurmat qilaman, lekin...” yoki “Siz to‘g‘ri aytdingiz, ammo...” kabi iboralar ko‘p uchraydi. Ingliz tilidagi bahslarda esa fikrning markazi tezda ochiladi, asoslash va qarama-qarshilik ochiq tarzda beriladi. Masalan, “I completely disagree because...” yoki “That’s not entirely correct, let me explain” kabi ifodalar keng qo‘llaniladi.

Semantik jihatdan o‘zbek tilida kinoya, uyatni bosiq ifodalash, nomuvofiqlikni ko‘rsatish uchun yumshoq birliklar ishlatiladi. Masalan, “Shunaqa ham bo‘ladimi?”, “Ehtimol, siz haqsiz...” kabi iboralar fikr bildiruvchi yumshatish strategiyasi sifatida ishlatiladi. Ingliz tilida

esa kuchli modal birliklar, qat’iy fikr ifodalaydigan so‘zlar ishlatiladi. Masalan, “Clearly, you're mistaken”, “It’s obvious that...” kabi gaplar orqali bahsga qat’iylik kiritiladi.

Pragmatik maqsad nuqtai nazaridan o‘zbek tilida ko‘proq ijtimoiy pozitsiyani saqlash, obro‘ni yo‘qotmaslikka qaratilgan strategiyalar ishlatiladi. Ingliz tilida esa fikr ustunligini isbotlash, raqibni mantiqiy jihatdan yengish, muhokama orqali fikrni ilgari surish ustuvor hisoblanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va ingliz tillarida bahsli muloqotlar o‘ziga xos nutqiy qonuniyatlarga ega. O‘zbek tilidagi bahslarda ko‘proq murosaga erishish va ijtimoiy muvozanatni saqlashga yo‘naltirilgan strategiyalarni ko‘rish mumkin. Bu, o‘z navbatida, tilning pragmatik xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, o‘zbek madaniyatida hurmat va obro‘ni saqlash muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. O‘zbek tilida bahslar ko‘pincha yumshoq va nozik ifodalash vositalari yordamida olib boriladi, masalan, "lekin", "ammo" kabi so‘zlar va gaplarning murakkab tuzilmalari orqali qarama-qarshiliklar yumshatiladi. Bunday strategiyalar, o‘zbek tilidagi muloqotda ijtimoiy yuksaklikni va murosani saqlashga qaratilgan ekanligini bildiradi.

Ingliz tilida esa bahslar ko‘proq bevosita va qat’iy tarzda olib boriladi. Ingliz tilida qarama-qarshiliklar aniq ifodalanadi va fikrlarni isbotlash uchun mantiqiy asoslar keng qo‘llaniladi. Ingliz madaniyatida ochiq fikr almashish va qarama-qarshiliklardan qo‘rqmaslik qadrlanadi. Bu tilning pragmatik xususiyatlari bahs jarayonida qat’iylik va aniqlikni ta’minlaydi. Ingliz tilidagi bahslar ko‘proq kuchli semantik vositalar, masalan, "clearly", "obviously" kabi so‘zlar orqali qarama-qarshiliklarni ta’kidlaydi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri muhokama qilishga urg‘u beradi.

Bu tafovutlar til va madaniyatning tilga oid ijtimoiy me’yorlar va qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. O‘zbek tilida muloqotning ijtimoiy yuzasi va obro‘ni saqlashga katta e’tibor qaratilishi ingliz tilidagi muloqotda esa erkinlik va fikr erkinligi muhim ahamiyat kasb etadi. Har ikki madaniyatda disputning strukturaviy va semantik jihatlari o‘ziga xos va turli uslubiy yondashuvlar orqali amalga oshiriladi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot, har ikki tilda bahsli muloqotlarning alohida xususiyatlarini aniqlashda va madaniyatlararo kommunikatsiyaning nuqtai nazaridan muhim ilmiy hissa qo‘shadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar bu mavzuni yanada chuqurlashtirib, yoshlar, jins, va ijtimoiy status kabi faktorlar bilan bog‘liq omillarni ham o‘rganishi mumkin. Bundan tashqari, yozma va og‘zaki muloqotlar asosida ham kengroq taqqoslashlar o‘tkazish va turli muloqot turlarini o‘rganish bu sohadagi bilimni yanada kengaytirishi mumkin.

Xulosa

O‘zbek va ingliz muloqot xulqida bahsli vaziyatlarning voqealantirilishida sezilarli struktur-semantik farqlar mavjud. O‘zbek tilida bahs ko‘pincha ijtimoiy muvozanatni saqlagan holda olib boriladi, yumshoq va muloyim ifoda vositalariga tayanadi. Ingliz tilidagi bahslar esa ochiq, qat’iy va mantiqiy asoslangan fikr almashinuviga yo‘naltirilgan bo‘lib, nutqiy

to‘qnashuvlar erkin fikr bildirish shaklida kechadi. Bu farqlar ikki madaniyatning muloqotga bo‘lgan yondashuvi va ijtimoiy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq.

Disput strukturasi o‘zbek tilida kirish va murosa elementlari bilan to‘ldirilgani, ingliz tilida esa asosiy fikrga tezda o‘tilishi, semantik jihatdan esa bahsga xos vositalarning tanlanishi, har ikki til egalarining nutqiy strategiyasida madaniy omillar qanday rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Bahsli muloqot tahlili til o‘rganishda, tarjimada va madaniyatlararo kommunikatsiyani o‘rganishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, til o‘rganuvchilarga mos strategiyalarni tanlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, P., & Levinson, S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press. 1987. 96 p
2. Grice, H. P. Logic and Conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics* (Vol. 3). Academic Press. 1975. 289 p
3. Levinson, S. C. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. MIT Press. 2000. 245 p
4. Tannen, D. *The Argument Culture: Stopping America's War of Words*. Random House. 1998. 68 p
5. Madvaliyev A. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2009. 321 b.
6. Jo‘rayev, N. *Pragmatik lingvistika asoslari*. Toshkent: Fan. 2016. 476 b
7. Qosimova, Z. (2020). O‘zbek tilida bahsli muloqotning lingvopragmatik xususiyatlari. *Filologiya masalalari*, 2(38), 45–52.